

מתוך ההפיכה

בין חומות ירושלים במצור בתש"ח

פועה שטיינר

יצא לאור לראשונה לכבוד "יום ירושלים" תשמ"ג

מהדורה שתיים-עשרה מחודשת ומורחבת
ירושלים ה'תשע"ב

תוכן העניינים

במצור

75 פרוץ המאורעות.....

78 להתראות בשמחות.....

80 אבא בא!.....

83 נפס! נפס!.....

85 כן או לא?.....

89 מאכל ושמו "חובזה".....

92 יום-הולדת שכוח.....

94 בשיירה הביתה.....

100 שוב בבית.....

103 התקפה.....

107 הכל אחרת.....

112 "משתמטים".....

118 אמא רואה שחורות.....

123 השיירה שלא הגיעה.....

127 ליל הסדר.....

130 הם באמת יוצאים.....

132 התחלת הקרבות.....

135 צוואה של אבא.....

6. פתח דבר

9 רקע היסטורי

בצל הבריטים

19..... בית חדש במקום ישן.

23..... עיר-עתיקה

29..... כותל הדמעות

32..... ליל שבת ב"חורבה"

35..... שוק הבאטרק

39..... המגרש שלנו

43..... תעודת-זהות בבקשה!

46..... אחותי רותי

49..... שלום כיתה א'

52..... חיפושים

57..... עוצר

60..... הצעת החלוקה

63..... האיבה הערבית

65..... אנו מתכוונים לבאות

69..... הצבעה גורלית

141.....	היכנעו! היכנעו!
144.....	הפריצה מהר ציון
146.....	הלגיון הערבי מכוון תותחין
149.....	פינוי "משגב-לדך"
152.....	במחסן טחוב
155.....	הפיתות האחרונות
158.....	מחכים לתגבורת
165.....	הכניעה
171.....	לקראת היציאה
176.....	גלות
180.....	דרך החתחתים
187.....	השער לדרור
193.....	לילה בהר
200.....	בדרך לקטמון
231.....	ראשיתם של חיים חדשים
234.....	ההתקפה על הגבעה
239.....	כיסאות שחורים
243.....	מעשה במספריים
247.....	מקלט בחדר-מדרגות
249.....	לשבור או לא?
251.....	רשימת השבויים
256.....	תינוק בא לעולם
260.....	המכתב
264.....	הדירה נעשית קטנה
270.....	בית-ספר לשתיים
276.....	חגים בלי אבא
281.....	בית-ספר אמיתי
283.....	חורף ללא בגדים חמים
288.....	השבויים הראשונים
292.....	אבא שב הביתה

מחורבן לתקומה

297.....	ממצפה הר-ציון
300.....	הדרך חזרה
309.....	"החורבה" בנויה
312.....	המקורות לתמונות

פליטי מלחמה

205.....	בוקר חדש
207.....	הבשורה המרה
212.....	שכונת פאר
218.....	נקיים מכל נכסינו
222.....	שבי
225.....	הבית בראש הגבעה

רקע היסטורי

שלטון המנדט הבריטי על ארץ-ישראל

תרע"ח - תש"ח (1917 - 1948)

מאז חורבן בית שני, בכל שנות הגלות הארוכות, לא שכח עם ישראל את ארץ מולדתו. עם כל הסבל, הגירושים והרדיפות שהיו מנת חלקו, תמיד התפלל ויחל לשוב, לבנות ולכונן מחדש את מלכות ישראל בארץ אבותיו.

החל משנת רע"ז (1517), במשך ארבע-מאות שנה, משלו בארץ-ישראל התורכים-העות'מאנים. מפנה חשוב במעמדה של ארץ-ישראל חל לקראת סופה של מלחמת העולם הראשונה. ב"ז בחשוון תרע"ח (2 בנובמבר 1917), נתן שר החוץ הבריטי, הלורד בלפור, למנהיגים יהודיים את ההצהרה המפורסמת: "ממשלת הוד מלכותו, רואה בעין יפה הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ-ישראל, ותשתדל במיטב מאמציה לסייע בהשגת מטרה זו...". בהצהרה הזאת הובעה באופן ברור ההכרה בזכותו של העם היהודי על מולדתו ההיסטורית, שניתנה לו על-ידי בורא עולם, ושגבולותיה מפורטים בתנ"ך.

בסוף מלחמת העולם, עם קריסתה של האימפריה העות'מאנית וכיבושה של ארץ-ישראל על-ידי הבריטים, התעוררו ביתר שאת התקוות של העם היהודי להקמת "הבית הלאומי". אכן, כשנתיים אחרי-כן נתן "חבר הלאומים"* לבריטניה מנדט על "פלשתינה" (ארץ-ישראל), בכוונה ברורה שעליה לפעול למען הקמת בית לאומי ליהודים, על-פי העקרונות של "הצהרת בלפור".

הערבים, הן בארץ-ישראל והן בארצות השכנות, ניסו בכל דרך שהיא למנוע את ייסודו של "הבית הלאומי". להשגת מטרתם, לא הסתפקו בנקיטת אמצעים מדיניים. הם התקיפו יישובים יהודיים וערכו פרעות באוכלוסייה היהודית בערים הגדולות. גלים של פרעות עקובות מדם פרצו בשנים תר"ף, תרפ"א ותרפ"ט וב"מרד הערבי הגדול" שהשתולל במשך שלוש השנים שבין תרצ"ו לתרצ"ט. בפרעות אלה התקיפו כנופיות ערביות נשים וילדים באכזריות רבה, טבחו עשרות יהודים, בזזו את בתיהם ואת חנויותיהם והציתו אותם באש.

* הגוף שקדם לאו"ם

☐ שטח המנדט שניתן לבריטניה ע"י חבר הלאומים ויועד להקמת הבית הלאומי.

☒ השטח שהבריטים גרעו מהמנדט (77%) עליו הוקמה ממלכת עבר הירדן.
☐ השטח שנותר להקמת הבית הלאומי.

למרות ההבטחות של ממשלת בריטניה ליישם את "הצהרת בלפור", היא נכנעה לבסוף ללחץ הערבי וניהלה מדיניות הנוגדת את עקרונותיה. כבר בשנת תרפ"ב (1922) ניתקו הבריטים את עבר-הירדן המזרחי מתחומי המנדט ונתנו ריבונות על שטחים נרחבים אלה, לאמיר עבדאללה הראשון (סבו של המלך עבדאללה הנוכחי). בזה צמצמו ב-77% את השטחים שנועדו להקמת "הבית הלאומי". בשנים שאחרי-כן השתדלו לעשות כל מה שרק יכלו, כדי למנוע מהאוכלוסייה היהודית בארץ להיהפך לרוב. בתקופה הנוראה בתולדות עמנו, בה איימה החיה הנאצית על יהודי אירופה, פרסמה ממשלת בריטניה סדרה של "ספרים לבנים", שהגבילו את זכויותיהם של יהודים לקנות אדמה או לעלות לארץ-ישראל. ב"ספר הלבן" של שנת תרצ"ט (1939), בדיוק לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, נקבע שמספר היהודים, שיורשו לעלות לארץ באופן חוקי, לא יעלה על 15,000 בשנה!

היישוב היהודי לא יכול היה להשלים עם גזירות "הספר הלבן", וארגן עלייה בלתי-לגאלית (עלייה ב'). אניות מעפילים עמוסות עולים הגיעו לחופי הארץ בחסות החשיכה. התקוות הגדולות, שהתעוררו בעקבות הצהרת בלפור אמנם לא התממשו, אך עם כל זה, בשלושים שנות שלטון המנדט הבריטי, גדלה האוכלוסייה היהודית בארץ-ישראל מ-56,000 ל-600,000 נפש!

המחתרות

בתקופה הקשה הזאת, קמו בארץ שלוש תנועות מחתרת, במטרה להגן על היישובים היהודיים. ההנהגה של היישוב היהודי דגלה ב"מדיניות ההבלגה", דהיינו להשיג עצמאות על-ידי הפעלת לחצים מדיניים על ממשלת בריטניה, ללא פעולות צבאיות עד כמה שאפשר. הגדולה מבין תנועות המחתרת, ה"הגנה" (שכללה גם את "הפלמ"ח"), הייתה בדרך כלל נאמנה למדיניות זו. בשלב מסוים פרשו מנהיגים רביזיוניסטים אחדים מן "ההגנה" ויסדו את "הארגון-הצבאי-הלאומי" - האצ"ל. סיסמתו של ארגון זה הייתה להילחם ב"טרור נגד טרור". עם פרוץ מלחמת העולם השנייה הפסיקו ה"הגנה" והאצ"ל את מלחמתם בבריטים. קבוצה קטנה בתוך האצ"ל לא הסכימה לכך ויסדה ארגון משלה - "לוחמי-חירות-ישראל" - לח"י.

במשך כל התקופה הזאת, נלחמו הבריטים בתנועות המחתרת בכל האמצעים שעמדו לרשותם - החל מחיפושים והחרמת נשק ועד למאסרים, הגליות ומשפטי מוות.

תכנית החלוקה

בעקבות הפרעות של שנת תרצ"ו (1936), התמנתה ועדה בריטית מלכותית בראשותו של הלורד פיל, כדי לחקור את המצב בארץ-ישראל. הוועדה הציעה תכנית חלוקה של ארץ-ישראל המערבית לשתי מדינות - יהודית וערבית. בתכנית זו עבר-הירדן המזרחי כלל לא נלקח בחשבון, שהרי הוא נותק כבר חמש-עשרה שנה קודם לכן, באופן שרירותי, מתחומי המנדט. גם בגדה המערבית של הירדן הוועדה ועדת פיל למדינה היהודית שטח קטן בהרבה משטחה של המדינה הערבית.

ההצעה על כל חסרונותיה התקבלה על דעת חלק מן המנהיגים היהודיים, שנשאו-ונתנו עם הממשלה הבריטית, אך רוב מנהיגי התנועות הפוליטיות האחרות, בראשן התנועה הרביזיוניסטית, דחו אותה. גם ההנהגה הדתית ברובה התנגדה לחלוקת הארץ. גדולי הרבנים והאדמו"רים, שהשתתפו ב"כנסיה הגדולה" של תנועת אגודת-ישראל, שהתקיימה באירופה בשנת תרצ"ז, יצאו בהכרזה נגד ויתור על חלקי ארץ-ישראל. כמותם, הביעו התנגדות לתכנית הרבנים הראשיים שכיחנו באותה עת - הרב הרצוג, והרב יעקב מאיר; וכן הרבנים הראשיים של תל-אביב - יפו ועוד.

בצד הערבי לא היו בעד ונגד - כל הגורמים הערביים התנגדו התנגדות טוטאלית לתכנית של ועדת פיל. בסופו של דבר, נדחתה ההצעה על-ידי שני הצדדים, עם כל זה, היא היוותה בסיס רעיוני לוועדות שבאו אחריה.

בתש"ז (1947) הוחלט להעביר את בעיית ארץ-ישראל להכרעת "האומות המאוחדות" (האו"ם). העצרת הכללית שלחה לארץ ועדה שהורכבה מנציגי ארצות שונות - ועדת אונסקו"פ. יש לזכור שמצב היהודים היה עתה שונה בתכלית ממצבם בזמן שוועדת פיל פעלה והגישה את מסקנותיה. בין שתי הוועדות התרחשה השואה הנוראה, ורבבות פליטי שואה שהו במחנות עקורים באירופה באין מוצא. ועדת אונסקו"פ העלתה מחדש את ההצעה לחלק את הארץ בין היהודים והערבים. ירושלים בהצעה זו אמורה הייתה להיות תחת ריבונות האו"ם.

מפת החלוקה
שהתקבלה באו"ם בי"ז בכסלו תש"ח (29.11.47)

- השטח שיועד לישראל
- השטח שיועד לפלשתינים
- ירושלים נועדה לשלטון האו"ם

תכנית החלוקה של ועדת אונסקו"פ עוררה ויכוחים ומחלוקת בצד היהודי. מכל מקום הסוכנות היהודית (שהיוותה את ההנהגה המדינית לפני קום המדינה) ראתה בתכנית בסיס למשא-ומתן, בעוד שכל המדינות הערביות דחו אותה באופן מוחלט.

בי"ז בכסלו תש"ח (29 בנובמבר 1947) נערכה ההצבעה המפורסמת באו"ם על גורל ארץ-ישראל. ברוב קולות התקבלה ההחלטה לחלק את ארץ-ישראל המערבית ולייסד בה שתי מדינות: יהודית וערבית.

ההחלטה באו"ם, שכללה, יחד עם הקמתה של מדינה יהודית, את סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל, התקבלה בשמחה עצומה על-ידי רוב רובו של העם היהודי בארץ ובעולם. למרות הכאב על תכנית החלוקה, נמצא בה פיתרון לבעיה החריפה של שרידי השואה, ששערי הארץ היו עד אז נעולים בפניהם.

מלחמת העצמאות

מיד לאחר ההצבעה באו"ם פרצו מאורעות דמים בכל רחבי הארץ. אנשי הכנופיות הערביות לא חששו מהבריטים, שעדיין שהו בארץ. הם התקיפו יהודים בעורקי התחבורה הראשיים, בערים המעורבות וביישובים. מלחמה אכזרית ניטשה על השליטה בכביש ירושלים-תל-אביב, שמשני צידיו היו כפרים ערביים רבים. 100,000 תושבי ירושלים הנצורים - שהיו אז כששית מכלל האוכלוסייה היהודית בארץ - קיבלו בקושי רב אספקה באמצעות שיירות, שאורגנו בשפלה.

ביום שישי, ה' באייר תש"ח (14 במאי 1948) הכריזה הממשלה הזמנית בתל-אביב על הקמת "מדינה יהודית בארץ-ישראל - היא מדינת ישראל". למחרת היום עזבו הבריטים את הארץ. בו ביום פלשו צבאותיהן של שבע מדינות ערב השכנות למדינה הקטנה שזה אך נולדה, במטרה אחת ויחידה: למחותה מעל המפה ולהשליך את תושביה היהודים לתוך הים.

העיר-העתיקה

בתוך העיר-העתיקה של ירושלים המצב היה חמור ביותר. שלושה ימים אחרי ההחלטה באו"ם, נותקה העיר-העתיקה מן העיר החדשה, והרובע היהודי שבתוך החומות היה למעשה במצור. אחרי לחצים מרובים באמצעות האו"ם, נותרו

הבריטים ללוות שיירות, שהובילו מזון ואספקה לתוך הרובע הנצור. בשיירות אלה השכילו אנשינו להעביר בחשאי נשק ותחמושת בכמות מועטת, מתחת לעינם הפקוחה של הבריטים. השיירות הללו, היו אמצעי התעבורה היחיד בין העיר החדשה לעיר-העתיקה, וחלק מן התושבים, שהחליטו לעזוב את בתיהם ברובע היהודי, עברו באמצעותן לעיר החדשה. כך, בעוד שהיישוב היהודי בין החומות הלך והידלדל - תנועה שהחלה כבר בשנות הפרעות - מספר הערבים הלך וגדל. עם פלישת צבאות מדינות ערב, נותרו ברובע היהודי פחות מאלפיים תושבים, בתוכם אחוז גבוה של זקנים, נשים וילדים, כשעליהם מגינים כמאתיים חיילים בלבד. מכיוון שההכנות למלחמה נעשו בתנאי מחתרת, גם כמות הנשק שבידיהם הייתה זעומה ביותר. לעומת זאת מנה היישוב הערבי בתוך החומות כ-33,000 נפש, מתוכם אחוז גבוה של אנשי כנופיות וכפריים מזוינים היטב. יומיים אחרי פרוץ הקרבות, פרצו אלפי אנשי כנופיות לרובע, כשהם מאיימים לערוך טבח ביהודי העיר-העתיקה. בנס הצליחו המגינים להדוף את ההתקפה.

ב' באייר (19.5) הגיע הלגיון הערבי להר הזיתים והחל להפגז את הרובע היהודי באש תותחים. כוחות הלגיון התפרשו מסביב לרובע, התקיפו אותו באש מאסיבית וכבשו עמדה אחר עמדה. במשך שבועיים של קרבות קשים מנשוא, כשהם סופגים אבדות כבדות, לחמו מגיני הרובע בגבורה עילאית מול אויב אכזרי, העולה עליהם פי כמה במספרו ובכמות הנשק שבידו. ב'ט באייר תש"ח (28.5), ערש"ק פר' בחוקותי, נאלצו מגיני הרובע ותושביו להיכנע. כל הגברים - תושבים ולוחמים ואף חלק מן הפצועים - נלקחו לעבר-הירדן כשבויי מלחמה, שם שהו כתשעה חודשים. הפצועים קשה פונו לבתי-חולים בעיר החדשה. הזקנים, הנשים והילדים פונו לקטמון, שכונה בדרום-מערב ירושלים, שנכבשה קודם לכן על-ידי ישראל. עם הכניעה, פרצו הערבים לרובע היהודי, והחלו לבזוז מכל הבא ליד. הם הרסו ושרפו את רוב בתי-הכנסת והבתים שנותרו, במיוחד שפכו את חמתם על בתי-הכנסת הגדולים והמפוארים - "תפארת-ישראל" ו"חורבת רבי יהודה החסיד".

אחרי נפילת העיר-העתיקה, נמשכה המלחמה עוד חודשים ארוכים. מעטים מול רבים נלחמו חיילינו בחירוף נפש בארץ כולה, ובניסים עצומים, נחלו בעזרת-השם ניצחון כביר. בגמר המלחמה היה שטחה של מדינת ישראל גדול בהרבה מן השטח, שניתן לה על-ידי האו"ם במפת החלוקה, אך במלחמה הקשה הזאת איבדנו את "הלב". הכותל המערבי, שריד בית-המקדש, והרובע היהודי כולו,

נותרו תחת שלטון ירדן. תוך הפרה בוטה של הסכמי שביתת הנשק, לא אפשרו הירדנים לשום יהודי לבקר בכותל. במשך תשע-עשרה שנה הייתה ירושלים עיר חצויה, עיר "שבליבה חומה". אך עם ישראל לא איבד את התקווה לשוב. יהודים מכל קצות העיר היו מגיעים אל הר-ציון, מביטים בערגה אל העיר שבתוך החומות, מתפללים ומייחלים, שיזכו לשחררה מעול זרים.

בשנת תשכ"ז (1967) פרצה מלחמת ששת הימים. בכ"ח באייר, היום השלישי למלחמה, הראה השם את ידו הגדולה "ובחר עוד בירושלים". בניסים גלויים, שוחררה העיר-העתיקה כולה, בתוכה הכותל והר הבית. עיר הקודש והמקדש שבה להיות נחלת העם היהודי!

זמן-מה אחרי כן, נבנה הרובע היהודי ואוכלס מחדש. בתי-כנסת שוקמו, מוסדות חינוך, תלמודי-תורה וישיבות הוקמו, וקול התורה שוב מנסר בחלל. אנשים מכל קצווי תבל נמשכים למקום בעבותות, והוא שוקק מבקרים יומם ולילה. לעינינו הולכים ומתגשמים דברי הנביא:

"עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים, ואיש משענתו בידו מרוב ימים. ורחובות העיר יימלאו ילדים וילדות משחקים..." [זכריה ח', ד'-ה'].

שישים-ושתיים שנה אחרי חורבנו במלחמת העצמאות, בית-כנסת "חורבת רבי יהודה החסיד" - "החורבה" - שוב עומד על תילו. בראש חודש ניסן תש"ע, נערכה חנוכת הבית ברוב עם - חזרה עטרה ליושנה! יהי רצון, שכמו כן, נזכה, בקרוב בימינו, לראות בבניינו ולשמוח בתיקונו של בית קדשנו ותפארתנו, אמון.

בצל הבריטים

פרק ראשון

בית חדש במקום ישן

- אתם מן אמריקה? - שאל הערבי, שישב ליד ההגה, במבטא המיוחד לבני עמו. לרגע נצנץ בעיניו ברק מוזר, שלא היה בהן קודם לכן, שעה שהעמיסו את הרהיטים ואת כלי הבית על המשאית מאחור. מבטו העביר בי חלחלה. מתי ננעצו בי עיניים שכאלה? הברק הזר הזה, שנדלק לו פתאום בעיניים, החזירני לרגע לימים הרחוקים ההם...

- אתם מן אמריקה - אמר שוב, ספק שואל ספק קובע עובדה. הבטתי לו ישר בעיניים. - אנחנו לא מן אמריקה! - אמרתי אף אני במבטא מזרחי כשלו - אנחנו מירושלים, מן העיר-העתיקה. הערבי הביט חליפות בחיים ובי, ופניו הביעו אי-אמון מוחלט בדבריי. - אנחנו מן העיר-העתיקה - אמרתי שנית, מדגישה כל מילה. הערבי השפיל מבטו. נפלה שתיקה. רגעים אחדים נסענו בשקט לאורך רחוב יפו ההומה.

- בית, יש לו מדרגות? - שאל הנהג בחדשו את השיחה. הנצנוץ הזר נעלם מעיניו, והן שבו להיות ידידותיות כמקודם. - לא הרבה - השבנו קצרות.

- לא הרבה, זה טוב - אמר במתק לשון, כמבקש להחזיר את האווירה הטובה, ששררה בתא הנהג בראשית הנסיעה.

הגענו לכיכר צה"ל, שעל-יד בניין העירייה. חומת העיר-העתיקה נגלתה לעינינו בכל הדרה. הנהג האט כמחכה להוראות. תמהתי - האם איננו מכיר את המקום?

- סע שמאלה - אמר חיים, והמשאית עברה לאיטה בשער יפו. ליבי פעם.

הנה הולך ומתגשם החלום. עשר שנים לאחר שחרור העיר-העתיקה במלחמת ששת הימים, זכינו סוף סוף בדירה משלנו ברובע היהודי. משהוחל בשיקום הרובע, עקבנו בהתרגשות אחר הבנייה. כל רחוב, כל בית, שנבנו מחדש, מילאו את ליבנו שמחה, אך, בהתחלה, אני עצמי לא יכולתי לגור בו. הזיכרונות, כן... אלה היו כבדים כל-כך. חלף זמן, ואני השתחררתי מעט מן המעמסה של הימים ההם, ואז נערמו הקשיים. אבל, אל נהרהר בכך עתה. הנה אנחנו בדרך לדירה החדשה, והרהיטים שמאחור שלנו הם.

הגענו. המשאית נעצרה לפני סמטה מרוצפת. חיים נשאר על-ידה לעזור בפריקת הרהיטים, ואני מיהרתי לפתוח את הדלת. שעות אחדות הלכו הסבלים הלך ושוב, כשהם נושאים ארגזים וקופסאות, רהיטים וכלים.

היום כבר נטה לערוב, והילדים עדיין לא הגיעו לביתנו החדש. עליתי לקומה העליונה של הדירה. כאן, למעלה, ישנו חלון קטן בפרוזדור, ממנו ניתן לראות את הכביש. דרכו הבטתי - אולי אראה אותם בדרך? לפניי נראו גגות וכיפות, מאחוריהם מגרש החניה ומעבר לו הכביש. כל מכונית לא הגיעה, אך אני הוספתי להביט בחלון. המראה היה מיוחד במינו, יפהפה. מאחורי הכביש נגלה לעיניי קטע של החומה, הקטע שלפני שער-ציון. עמדתי אחוזת שרעפים. אולי הייתה זו שעת הדמדומים, שעוררה מחדש את הזיכרונות. עיניי היו נעוצות בדרך, בה אמורה הייתה המכונית להגיע. הן זו הדרך בה הלכנו אז, באותו יום מר, י"ט באייר תש"ח, אבל בכיוון הנגדי. אז יצאנו מן הרובע האפוף להבות, זקנים, נשים וטף. כשהגענו לשער-ציון החסום כמעט, הייתה שעת בין-הערביים, ממש כמו עכשיו.

שפתיי לחשו תפילה: "אלוקים, עשה שלא תהיה עוד מלחמה...". באותו רגע נראתה מכונית נוסעת בכביש שלרגלי החומה. התנערתי ומחיתי את הדמעות, שנטפו בלי משים על לחיי. הילדים הגיעו הביתה. הלילה כבר

ירד, ובתוך כל המהומה, הצענו לשני הקטנים את מיטותיהם. הלבשתי אותם פיג'מות ואחר הרמתי את שניהם יחד בזרועותיי ונשאתי אותם לחלון הקטן. בחוץ כבר דלקו פנסי רחוב.

- רואים אתם, ילדים, שם החומה - אמרתי והוריתי בידי על הקטע שנשקף בעד החלון. - ושם - הוספתי - בהמשך הדרך, במקום שכבר אין רואים, שם שער-ציון.

- שער-ציון - חזרו הקטנים על דבריי.

- אתם, יקרים שלי, אתם כבר לא תצאו מכאן...

- ודאי שלא - אמר הגדול מבין השניים.

- גם את, אמא, לא תצאי מכאן, נכון? - אמרה הקטנה, ושניהם הביטו בי ולא הבינו על מה הייתי כה נרגשת. הם נתלו על צווארי, וכך הבאתי אותם למיטותיהם. ישבתי ביניהם וקראתי איתם קריאת-שמע, כפי שאבי היה עושה, כשאני הייתי בגילם.

משיצאתי מחדרם, עמדו כבר כל הרהיטים במקומם. החדר הגדול היה מלא ארגזים וקופסאות, שהיו מונחים זה על גבי זה כמעט עד לגובה התקרה. הסבלים כבר הלכו, ואנו ירדנו אחריהם לנעול את השער. אחד האנשים שב על עקבותיו. זה היה הנהג. שוב דלק בעיניו הנצנוץ הזר. ידו נחה על שער הברזל. - אני ילד... זה בית שלי! - אמר בעברית העילגת שבפיו. לא נרתעתי ממבטו שלבש משטמה.

- אני ילדה... כאן בית שלי! - אמרתי בשקט והוריתי בידי על הסמטה שממולי. האיש חזר על דבריו בתנועות ידיים. הבטתי בו. ניסיתי לאמוד את גילו. הוא לא נראה צעיר כל-כך. אין ספק, יודע הוא יפה את הסדר הכרונולוגי של הדברים - חשבתי בליבי - תשע-עשרה שנים הייתה העיר-העתיקה היהודית עיר כמעט מתה. בעיניי ראיתי, לאחר שחרור המקום, את החורבן הנורא ואת השיממון. הערבי, העומד כאן ומתיימר לטעון בעלות על המקום, יודע זאת בוודאי טוב ממני. הן הוא היה חופשי לצאת ולבוא ולבקר כאן בכל עת, בשעה שאנו היינו מנותקים.

מטרים אחדים מפה, בהמשכה של הסמטה הקטנה, עומד על תילו הבית הישן של ימי ילדותי. כמה בתים כאלה קיימים עדיין? אם ביתך הוא זה - חפצתי לומר - מדוע לא בנית אותו כל השנים הללו? המקום, בו עומד ביתנו החדש, היה מכוסה כולו גלי אבנים. רק לפני שנתיים-שלוש פונו ההריסות ונחפרו היסודות. ליווינו את בנייתו מן ההתחלה.

הבטתי סביבי על החצר הפנימית המרוצפת אבן, על תריסי העץ, על המרפסות הנאות. בית חדש בסגנון עתיק, ביתנו שלנו. על-יד השער הוסיף הנהג הערבי לעמוד מצפה לתשובה. - כשהייתי ילדה קטנה - אמרתי נעזרת בתנועות ידיים - אני גרתי כאן. זה הרובע היהודי. - אתם הרסתם, ואנחנו בנינו - אמר חיים. הנהג הרפה מן השער. - שלום - אמר לבסוף, אך הפעם לא שבה הידידות לשכון בעיניו. - שלום - השבנו.

משהלך, לא נעלנו את השער אחריו. לא היה כל צורך בכך. הרגשת ביטחון מילאה את ליבנו. שבנו למקומנו הטבעי. שבנו הביתה...

